

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 12

Засновано у 2013 році

Рівне – 2019

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**

**PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES**

Compilation of scientific papers

Issue 12

Founded in 2013

Rivne – 2019

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 12 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2019. – 244 с.

Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016, № 1222)

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Лєвовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м Ченстохова (Республіка Польща).

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Івашкевич Едуард Зенонович – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Немеш Олена Миколаївна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Р. В. Павелків, проф. Н. В. Корчакова.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ.**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету імені І. Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 3 від 28 березня 2019 року).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СФЕРІ НОРМОВІДПОВІДНОСТІ ВЛАСНОЇ ПОВЕДІНКИ

Стаття присвячена дослідженню рівня розвитку соціально-психологічної компетентності школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки залежно від їхньої статі, віку, соціально-економічного статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі. За допомогою співвідношення стадій розвитку моральних суджень молодших школярів за методикою Л. Колберга з одного боку, і рівнів розвитку уявлень про нормовідповідність власної поведінки на основі показників експертного опитування – з іншого, ми отримали інтегральний емпіричний показник – рівень розвитку соціально-психологічної компетентності досліджуваних у сфері нормовідповідності власної поведінки та дослідили особливостей взаємозв'язку між рівнем розвитку соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки та показниками їх статі, віку, соціального статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі.

Ключові слова: молодший школяр, моральні судження, соціально-психологічна компетентність, нормовідповідність поведінки, стать, вік, соціально-економічний статус сім'ї, соціометричний статус у класі.

Статья посвящена исследованию различий уровня развития социально-психологической компетентности школьников в сфере соответствия собственного поведения нравственным нормам в зависимости от их пола, возраста, социально-экономического статуса семьи и социометрического статуса в классе. С помощью соотношения стадий развития моральных суждений младших школьников по методике Л. Колберга с одной стороны, и уровней развития представлений о соответствии собственного поведения нравственным нормам на основании показателей экспертного опроса – с другой, мы получили эмпирический показатель – уровень развития социально-психологической компетентности испытуемых в сфере соответствия собственного поведения нравственным нормам и исследовали особенности взаимосвязи между уровнем развития социально – психологической компетентности младших школьников и показателями их пола, возраста, социального статуса семьи и социометрического статуса в классе.

Ключевые слова: младший школьник, моральные суждения, нормосоответствие поведения, социально-психологическая компетентность, пол, возраст, социально-экономический статус семьи, социометрический статус класса.

Постановка проблеми. У наш непростий час актуально залишається проблема моральних аспектів поведінки молодших школярів. Отже, проаналізуємо основні закономірності, отримані в рамках вивчення взаємозв'язку між рівнем розвитку соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки та показниками їх статі, віку, соціального статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормовідповідна поведінка дитини визначається моральною вихованістю, показниками якої є моральні якості особистості, що формуються через усвідомлене засвоєння нею певних знань про норми моралі. Формування соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки є необхідною умовою морального розвитку особистості в цілому. Для молодших школярів важливим новоутворенням є «внутрішня позиція», яка являє собою більш усвідомлене ставлення до себе, до інших людей, подій, вчинків і виявляється в тому, «що у свідомості дитини виділяється система моральних норм, яким вона слідує чи намагається слідувати завжди і скрізь, незалежно від обставин, які склалися» (Г.А. Мішакова) [5, с.52]. На думку В.С.Мухіної, «...у психології встановлено, що розвиток моральних почуттів відбувається в результаті «переселення всередину» нормативних знань і тих моральних почуттів, які виникають у дитини під впливом оцінки з боку дорослого» [6, с.312]. За О.В. Скрипченко [10], у віці від 6 до 10 років відбувається інтенсивний моральний розвиток завдяки активному накопиченню дитиною досвіду соціальної поведінки. Отже, розвиток соціально-психологічної компетентності дитини у сфері нормовідповідності власної поведінки починається в молодшому шкільному віці і залежить від правильності побудови з нею стосунків, завдяки яким вона отримує досвід відповідальної поведінки. Учні 1-х і більшість учнів 2-х класів найчастіше не здатні до повноцінної саморегуляції, тоді як школярі, що навчаються в третьому і четвертому класах, в змозі управляти собою, своїми почуттями і поведінкою. Цієї думки дотримується Р.В. Павелків, підкреслюючи, що

класів це вже доступно [8]. Отже, описані вище вікові зміни свідчать про значне зростання здатності молодшого школяра до більш складних форм взаємодії з соціальним оточенням на основі підвищення соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки. Підтримуємо думку Д.С. Порохняк про те, що необхідною умовою морального розвитку дітей є розвиток моральних якостей особистості, почуттів і накопичення досвіду моральної поведінки [9].

Формулювання цілей статті. Метою нашого повідомлення є дослідження рівня соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки залежно від їхньої статі, віку, соціально-економічного статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі. Актуальність нашої роботи зумовлена фундаментальністю проблеми морального розвитку та виховання молодших школярів, адже саме завдяки високому рівню соціально-психологічної компетентності учнів у сфері нормовідповідності власної поведінки соціально необхідні вимоги суспільства перетворюються у внутрішні стимули особистості дитини. Згідно із сформульованою метою нашими завданнями є: аналіз останніх публікацій із проблематики нашої роботи, опис методів дослідження з метою конкретизації дослідницької позиції та здійснення емпіричного дослідження рівня розвитку соціально-психологічної компетентності школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки залежно від їхньої статі, віку, соціально-економічного статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилось на базі Рівненської гімназії «Гармонія», Рівненської класичної гімназії «Престиж» (м. Рівне), Луцьких загальноосвітніх шкіл I-III ступенів №5 і №8 (м. Луцьк) та Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів №19 (м. Тернопіль). Досліджуваними стали учні перших-четвертих класів у кількості 189 осіб. Дослідницький контингент було диференційовано за критеріями статі (97 осіб жіночої статі та 92 особи чоловічої статі) та віку (6-7-ми річного віку – 50 осіб, 8-ми річного віку – 47 осіб, 9-ти річного віку – 46 осіб, 10-ти річного віку – 46 осіб).

В якості одного із критеріїв соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки нами було визначено рівень їх морального розвитку, або розвитку їх моральних суджень. З метою конкретизації дослідницької позиції в даному напрямку використаємо найбільш відому моральну дилему із широкого арсеналу моральних дилем методикою Л. Колберга – дилему Хайнца [7]. Дилема Хайнца представляє собою гіпотетичну історію, яка пов'язана з таким специфічним моральним аспектом, як цінність людського життя. Після прочитання історії слухачеві задаються наступні питання. Чи повинен був Хайнц красти ліки? Чи змінилось би що-небудь, якби Хайнц не любив свою дружину, або вмираюча людина була йому незнайомою? і т.д.

На підставі відповідей на подібні питання при вирішенні моральної дилеми Хайнца на основі теорії моральних суджень Л. Колберга стало можливим категоризувати рівень морального розвитку молодших школярів. Гіпотетично за Л. Колбергом можна виділити три основні рівні розвитку моральних суджень, кожен з яких складається з двох стадій:

1. Рівень передконвенціональної моралі. Перша стадія даного рівня отримала назву *«орієнтація на покарання і слухняність»*. Друга стадія рівня передконвенціональної моралі – *«індивідуалізм, інструментальна мета і обмін»*.

2. Рівень конвенціональної моралі. На рівні конвенціональної моралі третя стадія морального розвитку називається стадією *«взаємних міжособистісних очікувань і відносин»*, або стадією *«хороших хлопчиків і дівчаток»*. На четвертій стадії рівня конвенціональної моралі – *«соціальної системи і совісті»* – дитина орієнтується на більш широкі соціальні групи при виборі правил.

3. Рівень постконвенціональної моралі. На п'ятій стадії рівня постконвенціональної моралі – *«орієнтації на соціальний договір»* – людина починає самостійно вибирати принципи, якими буде керуватися у своєму житті. Шоста стадія рівня постконвенціональної моралі – *«орієнтація на універсальні етичні принципи»*.

Ще одним методом аналізу рівня розвитку уявлень молодших школярів про нормовідповідність власної поведінки стало експертне опитування, в рамках якого для аналізу і систематизації отриманих даних було залучено батьків досліджуваних та їх вчителів. Результуючою оцінкою рівня розвитку уявлень про нормовідповідність власної поведінки для кожного молодшого школяра став показник, обчислений як середнє арифметичне значення двох окремих експертних оцінок – одного із батьків та вчителя.

У підсумку співвідношення стадій розвитку моральних суджень молодших школярів за методикою Л. Колберга з одного боку, і рівнів розвитку уявлень про нормовідповідність власної поведінки на основі показників експертного опитування – з іншого, ми отримали інтегральний емпіричний показник – рівень розвитку соціально-психологічної компетентності досліджуваних у

сфері нормовідповідності власної поведінки. Вимірювався даний показник у порядковій шкалі (низький рівень, середній рівень, високий рівень).

Наступний етап дослідження передбачав вивчення взаємозв'язку між рівнем розвитку соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки та показниками їх статі, віку, соціального статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі. З цією метою було використано метод кростабуляції номінативних ознак (Crosstabs) [2].

За критерієм статі випробуваних було диференційовано у дві групи – дівчат та хлопців. За віковою ознакою досліджуваних було розподілено у чотири вікові групи: 6-7-ми річні, 8-ми річні, 9-ти річні та 10-ти річні школярі. Інформацію щодо соціального статусу сім'ї школяра було отримано на основі даних анкетування батьків, класних керівників та соціальних педагогів закладу освіти. Соціометричний статус досліджуваних в класі визначався за допомогою соціометричного методу Дж. Морено [3].

Результатом соціометричного дослідження стала соціограма – схема на зразок мішені, що дає наочне уявлення про соціометричний статус досліджуваних: ті, хто не отримали жодного вибору; ті, хто отримали менше половини виборів; ті, хто отримали половину або більше виборів; ті, хто отримали максимальну кількість виборів. Отже, за критерієм соціометричного статусу досліджуваних було диференційовано у чотири групи: «ізольовані», «прийняті», «бажані», «зірки».

Проаналізуємо основні закономірності, отримані в рамках вивчення взаємозв'язку між рівнем розвитку соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки та показниками їх статі, віку, соціального статусу сім'ї та соціометричного статусу в класі. Кростабуляція частоти зустрічання рівнів розвитку соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки з частотою зустрічання характеристик їх статі дозволило виявити ряд важливих закономірностей (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кростабуляція статі досліджуваних з рівнем їх соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки

Критерій диференціації досліджуваних		Рівень соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки			P
		низький	середній	високий	
Стать	жіноча	23	50	23	0,429
	чоловіча	30	43	27	

Як свідчать табличні дані, інтерпретація даних кростабуляції частоти зустрічання рівнів розвитку соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки з частотою зустрічання характеристик їх статі не представляє наукового інтересу, оскільки рівень статистичної значущості виявлених тенденцій виявився недостовірним ($p > 0,05$). Такі результати можуть свідчити про відсутність достовірних відмінностей у рівні розвитку соціально-психологічної компетентності досліджуваних у сфері нормовідповідності власної поведінки за критерієм статі. Поясненням виявленого факту, на наш погляд, є те, що молодші школярі мають невеликий життєвий досвід і в силу свого віку вони недостатньо інтегровані в соціум.

Перейдемо до аналізу закономірностей, отриманих в ході вивчення взаємозв'язку між рівнем розвитку соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки та показниками їх віку (див. табл. 2).

Таблиця 2

Кростабуляція віку досліджуваних з рівнем їх соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки

Критерій диференціації досліджуваних		Рівень соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки			P
		визький	середній	високий	
Вік	6-7 років	28	19	5	0,000

	8 років	23	17	10	
	9 років	8	27	13	
	10 років	3	22	21	

З огляду на табличні дані, можна констатувати високий рівень статистичної значущості виявленого взаємозв'язку між віком досліджуваних та рівнем розвитку їх соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки ($p < 0,001$). З високим ступенем ймовірності достовірний характер взаємозв'язку між віком молодших школярів та рівнем розвитку їх соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки було підтверджено за рахунок частоти розподілу означеної змінної у найстаршій (10 років) і наймолодшій (6-7 років) їх вікових категоріях. Можна відмітити, що серед досліджуваних 10 - річного віку у порівнянні з усіма іншими віковими категоріями молодших школярів спостерігається найбільша частота зустрічання високого рівня розвитку соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки. Натомість, у наймолодшій віковій категорії молодших школярів (6-7 років) спостерігаємо зворотній характер взаємозалежності.

Ймовірним поясненням виявлених закономірностей може бути те, що у процесі виховання та соціалізації діти знайомляться із нормами поведінки, стають відповідальнішими. Велика кількість вчених (Павелків Р.В., Скрипченко О.В., Мухіна В.С. та ін.) визнають спадкоємність морального розвитку від дитинства до більш старших вікових періодів і важливість морального впливу оточуючих. На їх думку, якісні зміни відбуваються завдяки ускладненню Я-образу дитини [11].

Проаналізуємо закономірності, виявлені в ході вивчення взаємозв'язку між рівнем розвитку соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки та показниками соціального статусу їх сім'ї (див. табл. 3). З огляду на табличні дані, можна констатувати високий рівень статистичної значущості виявленого взаємозв'язку між соціальним статусом сім'ї молодших школярів та рівнем розвитку їх соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки ($p < 0,001$). Серед досліджуваних з високим соціальним статусом сім'ї спостерігається найбільша частота зустрічання високого рівня розвитку соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки. Натомість, серед досліджуваних з низьким соціальним статусом сім'ї спостерігається найбільша частота зустрічання низького рівня розвитку соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки.

Таблиця 3

Кростабуляція соціального статусу сім'ї досліджуваних з рівнем їх соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки

Критерій диференціації досліджуваних		Рівень соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки			P
		низький	середній	високий	
Соціальний статус сім'ї	Низький	27	30	15	0,000
	Середній	25	40	18	
	Високий	5	11	25	

Приведемо логічні аргументи для пояснення причин виявлених закономірностей. Для сімей із високим соціальним статусом характерним є високий рівень реалізації функцій сім'ї. Сім'ї з високим соціальним статусом вважаються благополучними, оскільки вони найбільш адаптовані до життя в суспільстві та приділяють увагу моральному вихованню дітей.

Насамкінець, проаналізуємо закономірності, виявлені в ході вивчення взаємозв'язку між рівнем розвитку соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки та показниками їх соціометричного статусу в класі (див. табл. 4).

Таблиця 4

Кростабуляція соціометричного статусу досліджуваних з рівнем їх соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки

Критерій диференціації досліджуваних		Рівень соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки			Р
		низький	середній	високий	
Соціометричний статус в класі	ізолювані	10	15	7	0,186
	прийняті	23	34	21	
	бажані	14	27	23	
	зірки	5	5	12	

З огляду на табличні дані, можна констатувати, що статистично достовірного взаємозв'язку між рівнем розвитку соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки та показниками їх соціометричного статусу в класі виявлено не було ($p > 0,05$). Це може свідчити про те, що підтверджено випадковий характер відмінностей між досліджуваними з різним соціометричним статусом в класі за частотою розподілу рівнів розвитку соціально-психологічної компетентності у сфері нормовідповідності власної поведінки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Значущість емпіричного дослідження рівня розвитку соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки важко переоцінити. Психологічний зміст роботи з морального становлення особистості молодших школярів полягає в тому, щоб допомагати їм просуватися від елементарних навичок поведінки до більш високого рівня, де потрібні самостійність ухвалення рішень і моральний вибір.

Список використаних джерел

1. Борищевський М. Й. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі : навч.-метод. посіб. / М. Й. Борищевський, С. Т. Музичук, В. В. Антонечко ; Ін-т змісту і методів навчання ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 1999. – 190 с.
2. Бююль А. SPSS: искусство обработки информации: анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей : пер. с нем. / А. Бююль, П. Цёфель. – СПб. : ООО «ДиаСофтЮГ», 2002. – 608 с.
3. Корнев М. Н. Соціальна психологія : підручник / М. Н. Корнев, А. Б. Коваленко. – Київ, 1995. – 304 с.
4. Лупінович С. М. Формування ціннісного ставлення до навчання в учнів молодших класів школи – комплексу естетичного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / С. М. Лупінович ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 240 с.
5. Мишкова Г. А. Психологические особенности проявлений нравственности младших школьников, воспитывающихся в различных социально-педагогических условиях : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Г. А. Мишкова. – Самара, 2010. – 227 с.
6. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : учеб. для студентов вузов / В. С. Мухина. – 9-е изд., стереотип. – М. : Академия, 2004. – 456 с.
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. Кн. 1. Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Київ : Либідь, 2004. – 576 с.
8. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Р. В. Павелків. – Рівне, 2005. – 455 с.
9. Порохняк Д. С. Вікові особливості морального розвитку молодших школярів / Д. С. Порохняк // Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка / Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2014. – Вип. 25. – С. 393–403.
10. Скрипченко О. В. Психолого-педагогічні основи навчання / О. В. Скрипченко, О. С. Падалка, Л. О. Скрипченко. – вид. 2-ге, допов. – Київ : Укр. центр дух. культури, 2005. – 710 с.
11. Струманський В. П. Виховна робота в національній школі / В. П. Струманський. – Київ : ІЗМН, 1997. – 184 с.

References

1. Boryshchevskiy M. Y. Psykholohiia samoaktyvnosti uchniv u vykhovnomu protsesi : navch.-metod. posib. / M. Y. Boryshchevskiy, S. T. Muzychuk, V. V. Antonechko ; In-t zmistu i metodiv navchannia ; In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy. – Kyiv, 1999. – 190 s.
2. Biuiul A. SPSS: yskusstvo obrabotky ynformatsyy: analiz statystycheskykh dannyykh y vosstanovlenye skrytykh zakonornostei : per. s nem. / A. Biuiul, P. Tsëfel. – SPb. : ООО «DyaSoftIuH», 2002. – 608 s.
3. Korniev M. N. Sotsialna psykholohiia : pidruchnyk / M. N. Korniev, A. B. Kovalenko. – Kyiv, 1995. – 304 s.
4. Lupinovykh S. M. Formuvannia tsinnisnogo stavlennia do navchannia v uchniv molodshykh klasiv shkoly – kompleksu estetychnoho vykhovannia : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / S. M. Lupinovykh ; Ternop. nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. – Ternopol', 2006. – 240 s.
5. Myshakova H. A. Psykholohycheskye osobennosti proiavlenni nraivstvennosti mladshykh shkolnykov, vospytывaiushchykh v razlychnykh sotsialno-pedahohycheskykh usloviakh : dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / H. A. Myshakova. – Samara, 2010. – 227 s.
6. Mukhyna V. S. Vozrastnaia psykholohiia: fenomenolohiia razvytiia, detstvo, otrochestvo : ucheb. dlia studentov vuzov / V. S. Mukhyna. – 9-e yzd., stereotyp. – M. : Akademyia, 2004. – 456 s.
7. Orban-Lembryk L. E. Sotsialna psykholohiia : pidruchnyk : u 2 kn. Kn. 1. Sotsialna psykholohiia osobystosti i spilkuvannia / L. E. Orban-Lembryk. – Kyiv : Lybid, 2004. – 576 s.
8. Pavelkiv R. V. Rozvytok moralnoi svdomosti ta samosvdomosti v molodshomu shkilmomu vitsi : dys. ... d-ra psykhol. nauk : 19.00.07 / R. V. Pavelkiv. – Rivne, 2005. – 455 s.
9. Porokhniak D. S. Vikovi osoblyvosti moralnogo rozvytku molodshykh shkoliariv / D. S. Porokhniak // Zbirnyk naukovykh prats KPNU imeni Ivana Ohienka / In-t psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. – 2014. – Vyp. 25. – S. 393–403.
10. Skrypchenko O. V. Psykholoho-pedahohichni osnovy navchannia / O. V. Skrypchenko, O. S. Padalka, L. O. Skrypchenko. – vyd. 2-he, dopov. – Kyiv : Ukr. tsentr dukh. kultury, 2005. – 710 s.
11. Strumanskyi V. P. Vykhovna robota v natsionalnii shkoli / V. P. Strumanskyi. – Kyiv : IZMN, 1997. – 184 s.

I. S. Khomych CHARACTERISTICS OF JUNIOR SCHOOL STUDENTS' SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL COMPETENCE IN THE ACCORDANCE WITH OWN BEHAVIORAL NORMS

The study has revealed scholars' research that outlined the issue of moral development. Basing on the theory studies it has been proved that child's behavior in accordance with norms has been defined with the help of moral manners. Its indicators have been presented with personal moral characteristics developed through the conscious knowledge obtaining dealing with the moral norms. The research has given the results of experimental research of the level of school students' social and psychological competence development in the accordance with own behavioral norms depending on their gender, age, family social and economic position, and sociometric position in a class. On the one hand with the help of development stage correlation of junior school students' moral judgment according to L.Kohlberg's methodology, and on the other hand, development levels about the ideas of the own behavioral norms accordance basing on expert poll the author has obtained integral empirical indicator presented as the level of social and psychological competence development of researched ones in the accordance with own behavioral norms.

The study has concerned with the special features connection of the level of junior school students' social and psychological competence development in the accordance with own behavioral norms and indicators of their gender, age, family social and economic position, and sociometric position in a class.

Key words: *junior school student, moral judgment, social and psychological competence, accordance of behavioral norms, gender, age, family social and economic position, sociometric position in a class.*

УДК 159.9:615.851

Р. П. ШЕВЧЕНКО

СУБДЕПРЕССИВНОЕ СОСТОЯНИЕ У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ МОРСКОГО И РЕЧНОГО ТРАНСПОРТА

Стаття присвячена огляду наукової літератури, вивченню стану депресії у моряків, а також представлено результати проведеного дослідження міри вираженості особливостей депресивного стану у студентів вищих навчальних закладів спеціальності річкового та морського транспорту. Дослідження проведене за допомогою методів спостереження, бесіди, методики Шкала Цунга для

З М І С Т

Павелків Р.В. Рефлексія як механізм особистісно-професійного становлення майбутніх вчителів.....	5
Артемова О.І. Соціально-психологічні чинники входження молоді у субкультурний простір.....	11
Бабій М. Ф. Розвиток інтелектуальних здібностей у процесі навчально-ігрової взаємодії.....	15
Безлюна В.І., Осмак Л.П. Психологічний аналіз стратегій міжособистісної взаємодії підлітків.....	20
Богач О.В., Кіршо С.М. Психологічні передумови порушення академічної доброчесності у студентській спільноті.....	26
Волинець Н.В. Порівняльний аналіз особливостей особистісного благополуччя прикордонників та фахівців інших професійних спільнот в залежності від стажу роботи.....	33
Вронська В.М. Особливості психологічної компетентності медичної сестри дошкільного навчального закладу.....	41
Главінська О.Д., Новік Л.О. Усвідомлення майбутніми психологами професійної належності.....	45
Дерев'яно Н.З. Роль інклюзивного освітнього середовища для розвитку просоціальної поведінки підлітків.....	50
Джеджеря К.В. Комунікативні уміння як чинник конкурентоспроможності майбутнього вихователя.....	55
Джеджеря О.В. Емоційне переживання як детермінуючий чинник результативності навчальної діяльності студентів.....	60
Журавльова Л.П., Мужанова Н.В. Динаміка ціннісно-сислової сфери учасників субкультур.....	66
Злагодох В.В., Буняк А.С. Психологічні особливості самоставлення у підлітків з проявами віктимної поведінки.....	71
Ivashkevych E., Yatsjuryk A. The diagnostics of the development of social intelligence of the person using proverbs and sayings.....	77
Ічанська О.М., Гірчук О.В. Особливості емпатії студентів-психологів на різних етапах професійної підготовки.....	82
Камінська О.В., Дружиніна І.А. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів-психологів під час навчання у ЗВО.....	87
Камшеко К.І. Теоретична модель суб'єктивного благополуччя гомосексуальної особистості.....	93
Каряка І.В. Гендерні ознаки прояву стресостійкості працівників авіаційних організацій.....	98
Кириченко В.В. Інваріантна модель фахових компетентностей державного службовця.....	103
Корчакова Н.В. Психологічні механізми вікової генези просоціальності особистості.....	108
Коць М.О., Ятчук Т.М. Специфіка діагностики особистісної сфери підлітків з особливими освітніми потребами.....	115
Кравченко С.І. Трактатування явищ суспільної єдності в сучасній психології.....	121
Крижановська З.Ю., Мірченко С. Мотиваційний компонент самореалізації в спортивній діяльності.....	127
Кулакова Л.М., Кулаков Р.С. Гідність та мораль: філософсько-психологічний зміст.....	131
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Психотерапія дітей та підлітків: традиції та сучасні підходи.....	137
Магдисюк Л.І., Павлова Б.В., Пасічко В.В. Міжособистісне спілкування та його вплив на функціонування осіб пізньої зрілості.....	142
Магдисюк Л.І., Рубцова І.О. Психологічні особливості виникнення тривожності у безробітних.....	147
Маслова В.А. Соціально-психологічні чинники забезпечення саморегуляції емоційних станів менеджерів освіти.....	152
Михальчук Н.О., Примачок Л.Л. Психологічні особливості корекції психомоторних розладів у хворих із ішемічним інсультом.....	158
Мушкета Р., Кіндрат П.В., Демчук О.О. Педагогічні впливи у спортивних неформальних угрупованнях як метод соціалізації молоді.....	164
Назаревич В.В., П'ясецька О.В. Остракізовані ознаки аутоагресивної поведінки підлітків.....	168
Павелків В.Р. Зміна рівня вираженості особистості деструкцій у представників молодіжних субкультур після впровадження превентивно-корекційної роботи.....	176
Подкопасва Ю.В., Гірчук О.В. Умови формування та трансформації самоставлення у дітей і підлітків.....	184
Рудь Г.В. Дослідження феномену прокрастинації в юнацькому віці.....	190

Сечейко О. В. Динаміка прогнозування персонального професійного майбутнього студентами-психологами.....	196
Скрипка А.І. Теоретико-методологічні проблеми дослідження ставлення підлітків до учасників булінгу (на прикладі учнів військового ліцею).....	203
Созонюк О. С. Методологічні основи структурно-функціональної моделі психологічної культури вчителя початкової школи.....	207
Сторож О. В. Теоретичний аналіз етапів творчої соціалізації особистості.....	212
Трибулькевич К. Г. Молодіжні організації та субкультури в українській незалежній державі: потенціал впливу на становлення особистості студентського лідера.....	217
Хомич І. С. Особливості соціально-психологічної компетентності молодших школярів у сфері нормовідповідності власної поведінки.....	223
Шевченко Р. П. Субдепрессивное состояние у студентов высших учебных заведений специальности морского и речного транспорта.....	228
Яцина О. Ф. Практики батьківства і «не-батьківства»: реалії постмодерної соціальності.....	233
Відомості про авторів	240

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 12

Упорядники:

проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

П-86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 12 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2019. – 244 с.

УДК 159.9+316.6

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019

Підписано до друку 28.05.2019 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman". Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 28,37. Наклад 300. Зам. № 42.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».

м. Рівне, вул.16 Липня, 38;тел./факс (0362) 62-03-97

e-mail:oberegi97@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи

ДК №270 від 07.12.2000 р.